

Josien Pieterse

Van nichepraktijk naar systeem- verandering

Kinderatelier bij *Natuur onder de loep*,
Framer Framed, Amsterdam. Fotografie:
Betül Ellialtıoglu, © Framer Framed

Het landelijk cultuurbeleid heeft voorzichtige stappen gezet richting inclusie, democratisering en diversiteit. Hoe ging dat in zijn werk, en hoe verhouden zich deze veranderingen tot de ontwikkelingen van de presentatie-instelling *Framer Framed*?

De afgelopen decennia ontstond er steeds meer kritiek op de ‘grote verhalen’ over de geschiedenis. Deze verhalen over oorlogen, revoluties en veldslagen gingen vaak voorbij aan de machtsongelijkheid op basis van sekse, etniciteit en seksuele voorkeur. Met uitsluiting van diverse groeperingen in de historische canon tot gevolg.

Ook voor het kunstbeleid konden deze verhalen alleen niet langer als dominant uitgangspunt gelden. Inmiddels is het landelijke cultuurbeleid opgeschoven naar meer inclusie, democratisering en diversiteit. Hoe drongen deze veranderingen door en vielen ze samen met de ontwikkeling van nieuwe instellingen die hun weg naar het bestel vonden? Als voorbeeld gebruik ik mijn ervaringen in *Framer Framed*, een platform voor kunst en cultuur in Amsterdam, die tonen dat de organisatie binnen beleidskaders een veranderende rol inneemt: eerst als criticaster van het museale systeem en later vooral binnen de discussie over publieksbereik.

Democratiseringsgolf

De toegankelijkheid tot technologie bood wereldwijd nieuwe mogelijkheden. Geïnformeerd zijn was niet langer voorbehouden aan sleutelfiguren. Een nieuwe democratiseringsgolf deed haar intrede. Autoriteiten werden steeds meer bevraagd. Dat zien we niet alleen terug in de wereldwijde opkomst van het populisme. Ook ontstonden er protestbewegingen die zich verzetten tegen het democratisch tekort van een heersende elite, en daar ook alternatieven voor aandroegen.

Deze maatschappelijke ontwikkelingen lieten ook hun sporen na in de kunstwereld. Niet langer kon het centrum van de kunstwereld geclaimd worden door instellingen in West-Europa of de Verenigde Staten. Traditionele machtscentra werden vervangen door centra verspreid over de hele wereld, die geen samenhangende, universele kunsthistorische visie deelden. In plaats van kunstgeschiedenis zoals we die kenden, met een traditionele scheidslijn tussen ‘het Westen en de rest’, kwamen kunstgeschiedenissen, geworteld en gevormd door lokale politieke, sociale, historische en economische ontwikkelingen. Dit kreeg een plek binnen de universiteit, onder andere binnen World Art Studies (Zijlmans et al. 2008).

Binnen het kunstenveld vertaalde de roep om democratisering zich in de vragen van instituties: namens wie spreken zij, wie worden er gerepresenteerd en wie hebben inspraak in het programma? Zo kwam het museum als instituut dat in- maar ook uitsluit ter discussie te staan. De afgelopen jaren in toenemende mate, onder andere dankzij de Black Lives Matter-beweging.

Onwenselijke uitsluiting

De Verkenningcommissie Kunstgeschiedenis van de KNAW merkte deze verschuiving in 2013 op: binnen het vakgebied werd bewogen richting een meer mondiale benadering van de kunstgeschiedenis, waarbij ‘westerse kunst’ niet langer vanzelfsprekend de norm was. Er ontstond ruimte voor nieuwe methodologische ontwikkelingen. *Framer Framed* werd genoemd als een initiatief dat dit aankaartte en onderzocht. →

Eveneens in 2013 verscheen het advies *Ontgrenzen en verbinden: naar een nieuw museaal bestel* van de Raad voor Cultuur. Hierin wordt Framer Framed als ‘kritisch initiatief’ ten opzichte van de museumwereld opgemerkt: ‘Ondertussen speelt binnen de kunstwereld een discussie over kunst in het postkoloniale tijdperk; onze musea richten vooral hun blik op de westerse kunstgeschiedenis. Dat perspectief heeft invloed op duiding en collectievorming’ (Raad voor Cultuur 2013, 24). De organisatie wordt gezien als een partij die een discussie in de museumwereld uitlokt, die past bij noodzakelijke veranderingen binnen de sector.

Framer Framed startte in 2009 als een platform voor curatoren van kunst- en erfgoedinstellingen die in hun dagelijkse beroepspraktijk opliepen tegen de institutionele kaders waarbinnen zij opereerden. In samenspraak met het publiek werden de eigen museale (werk-) omgeving en het collectie- en presentatiebeleid kritisch tegen het licht gehouden. Zo werd zichtbaar hoe verschillende indelingsprincipes die ten grondslag liggen aan een diverse culturele instelling, onwenselijke uitsluiting tot gevolg hebben (Boel et al. 2012).

Framer Framed werd aanvankelijk gezien als criticaster van het museale systeem en later vooral geplaatst in de discussie over publieksbereik. Dit viel vooral samen met de organisatorische verandering die ze doormaakte naar presentatie-instelling, waarbij ze steeds meer als beleidsvernieuwer binnen het bestel zelf functioneert.

Relatie met het publiek

De relatie tussen kunst en publiek was een terugkerend onderwerp in beleidskaders van het kunstbeleid na de Tweede Wereldoorlog met opeenvolgend een nadruk op Bildung, markdenken en inclusie. Dat bij een veranderend publiek ook een ander aanbod hoorde werd geagendeerd door staatssecretaris Van der Ploeg (1998-2002). Naast hoge verwachtingen van cultureel ondernemerschap bestond zijn beleid uit een oproep om het belang van het jongere, diverse en veranderde publiek een belangrijkere rol te laten vervullen in het kunstbeleid dat pregnant bleef binnen het cultuurbeleid. Van der Ploeg bepleitte in 1999 meer beweging binnen de cultuursector. Cultuur moest een confrontatie

Rondleiding door Jo-lene Ong (curator) in tentoonstelling *Elsewheres Within Here*, Framer Framed, Amsterdam. Fotografie: Betül Ellialtıoğlu, © Framer Framed

tussen kwaliteit en maatschappelijkheid zijn (Ploeg 1999).

Ook vijftien jaar later, in de *Cultuurverkenning* van de Raad voor Cultuur (2014), werd opgemerkt dat het publiek voor traditionele cultuuruitingen vergrijsd en zal afnemen, ‘cohortvervanging’. Het publiek van de toekomst zou bij veel gecanoniseerde kunstvormen niet goed aansluiting vinden. In 2018 krijgt de relatie met het publiek een nadrukkelijke plek in het sectoradvies van de Raad voor Cultuur. Het rapport *Zichtbaar van waarde* (Raad voor Cultuur 2018) gaat in op een te eenzijdige programmering, die groepen uitsluit en zich richt op het meest actieve kunstpubliek in de gesubsidieerde kunsten: veelal beter bemiddeld, hoger opgeleid en wit.

Toen Framer Framed in 2014 de deuren van een eigen presentatieruimte in Amsterdam-Noord opende, bracht ze de theorie van vijf jaar museale reflectie in praktijk en wilde ze met een eigen aanpak bijdragen aan de ontwikkeling van een nieuw (kunst)historisch discours, dat recht doet aan de complexiteit van de huidige samenleving en de belevingswereld van publieksgroepen die zich tot dan toe onvoldoende

gerepresenteerd zien in kunstinstellingen. Dat uitte zich bijvoorbeeld in een tentoonstellingsprogramma dat niet werd gedicteerd door één vaste curator. Elke tentoonstelling kwam onder de hoede van een nieuwe curator met eigen ervaringen en perspectieven, om ruimte te geven aan een veelheid aan stemmen en een veranderende blik op uiteenlopende geschiedenissen, regio's en onderwerpen. Met aansluitend jaarlijks ruim vijftig publieksprogramma's en een uitgebreid educatieprogramma, want een tentoonstelling is nog niet 'af' als de inrichting voltooid is. Pas dan begint het proces van betekenisgeving samen met het publiek, kunstenaars, wetenschappers en maatschappelijke organisaties.

Een werkelijk publieke instelling

Deze aanpak bleef niet onopgemerkt. Belangrijk was de toelating tot de landelijke Culturele Basisinfrastructuur (BIS) 2017-2020. De ontwikkeling van een andere aanpak werd gewaardeerd, maar ook de wijze waarop dit een breder publiek aansprak: 'De programmering van Framer Framed spreekt een cultureel zeer divers publiek aan. Daarmee onderscheidt Framer Framed zich van veel andere culturele instellingen.' (Raad voor Cultuur 2016, 22). Het BIS-bestel bleek een opening te kunnen bieden aan vernieuwing, die mede werd verbonden aan het betrekken van een breder publiek.

In het advies over het nieuwe bestel van 2017-2020 werden de drie vernieuwingsorganisaties, waaronder Framer Framed, nog met naam en toenaam genoemd en belicht in het kader van een vernieuwingsslag om het culturele aanbod ten goede te laten komen aan meer verschillende soorten bezoekers. Bij de BIS 2021-2024 waren inmiddels zoveel nieuwe toetredende BIS-organisaties dat een structurele verandering onderdeel van het systeem leek te zijn geworden. Zo bleek uit het *Advies Cultuurbestel 2021-2024* (Raad voor Cultuur 2019), waarin specifiek aandacht werd besteed aan 'publiek en niet-publiek'. De Kamer vroeg via een motie deze groep te onderzoeken (Bergkamp et al. 2018). Wie zijn die 'niet-bezoekers' die mogelijk wel belangstelling zouden hebben als de drempels voor cultuurbezoek verlaagd worden of de motivatie voor cultuurbezoek wordt gestimuleerd?

On the nature of botanical gardens,
Framer Framed, Amsterdam. Fotografie:
Eva Broekema, © Framer Framed

Kinderatelier
bij *Natuur onder
de loep*, Framer
Framed,
Amsterdam.
Fotografie: Betül
Ellialtioglu,
© Framer Framed

Al in 2016 was Framer Framed in samenwerking met de afdeling Sociologie van de Universiteit van Amsterdam een onderzoek gestart naar een buurt in Amsterdam-Noord waar nauwelijks een institutionele culturele infrastructuur is: de Molenwijk. Een ‘aandachtswijk’ met relatief veel inwoners met een lager gemiddeld inkomen, hoge mate van laaggeletterdheid, (jeugd)werkloosheid en andere sociaal-maatschappelijke problemen. Framer Framed opende er in september 2018 een dependance. Werkplaats Molenwijk kan worden gezien als een onderzoek naar de niet-bezoeker met als doel een relevant en samenhangend programma te bieden aan zowel de wel- als de niet-bezoeker. Deze laatste groep is vaak wel degelijk aangehaakt bij cultuur, maar vindt veelal niet de weg naar de hedendaagse kunstinstelling. Voor Framer Framed is het een zoektocht naar het creëren van een werkelijk publieke instelling, een culturele organisatie die midden in de samenleving staat.

Interlokale ontwikkelingen

Het *Advies Cultuurbestel 2021-2024* (Raad voor Cultuur 2019) verwees naar de notitie *Van de canon en de mug*. De auteurs trekken daarin de vergaande conclusie dat ‘de vanouds gecanoniseerde cultuur en de door de overheid ondersteunde cultuur niet langer zullen samenvallen’ (Eijck et al. 2018, 6). De huidige BIS-periode zette de deur voor verandering en vernieuwing verder open met de nieuwe regeling voor de interdisciplinaire ontwikkelinstellingen.

Hiermee breekt een interessant tijdperk aan waarin we kunnen onderzoeken hoe de tegenstellingen tussen de ‘oude’ en de ‘nieuwe’ BIS te overbruggen en wat deze transitie zal brengen. Waarschijnlijk leidt dit tot meer andersoortige organisaties die manieren vinden om een artistiek relevant programma en een breder publiek te combineren. Dit dwingt ook andere opvattingen over kwaliteit en manieren van beoordeling af.

Framer Framed ontstond vanuit de behoefte maatschappelijke ontwikkelingen te laten doordringen in het museale veld. Met het faciliteren van interne reflectie en het formuleren van institutionele kritiek streefde zij naar museale vernieuwing. Vanuit een eigen presentatieruimte wordt dit omgezet in de wens een andersoortige kunstinstelling te creëren met een belangrijke plek voor publiek, educatie, inclusie en diversiteit (zie bijvoorbeeld Byrne et al. 2018). Een bondige analyse van de beleidsdocumenten van de afgelopen jaren toont hoe een maatschappelijke transitie haar weerslag heeft op veranderende beleidsopvattingen. Hierboven schetste ik hoe de ontwikkeling van een ‘nichepartij’ als Framer Framed gezien kan worden tegen een achtergrond van een beleid dat steeds een beetje meer opschuift richting een gemeenschappelijk denkkader en een stapje verder zet richting inclusie, democratisering en diversiteit. Het is goed ons te realiseren dat de roep om democratisering en inclusie binnen en buiten de kunstwereld niet losstaat van tal van interlokale ontwikkelingen binnen en buiten de kunstwereld.¹

Dit sluit goed aan bij een internationale kunstwereld waarbinnen deze transitie een gegeven is en die genoeg handreikingen biedt om een internationaal en lokaal relevant programma met elkaar te verbinden. ●

Kinderatelier bij *Natuur onder de loep*, Framer Framed, Amsterdam. Fotografie: Betül Ellialtioglu, © Framer Framed

Literatuur

- Bergkamp, V. (et al.) (2018) *Motie van het lid Bergkamp c.s.*. Tweede Kamer 34775 VIII, nr. 26.
- Byrne, J. (et al.) (eds.) (2018) *The constituent museum: constellations of knowledge, politics and mediation*. Amsterdam: Valiz.
- Bool, C. en J. Pieterse (2012) 'Framer Framed: the museum in transition'. In: *Changing perspective: dealing with globalisation in the presentation and collection of contemporary art*, 112-120.
- Eijck, K. van en E. Bisschop Boele (2018) *Van de canon en de mug: een inventarisatie van inzichten rondom de culturele niet-bezoeker: notitie geschreven in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap*. S.l.: s.n.
- Grin, J. (2020) 'Democratie in transitie'. In: *New Democracy*, 14-25.
- KNAW Verkenningcommissie Kunstgeschiedenis (2013) *Verschilzicht: beweging in het kunsthistorisch onderzoek in Nederland*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Ploeg, R. van der (1999) *Cultuur als confrontatie: uitgangspunten voor het cultuurbelief 2001-2004*. Tweede Kamer 26591, nr. 2.
- Raad voor Cultuur (2013) *Ontgrenzen en verbinden: naar een nieuw museaal bestel*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Cultuur (2014) *De cultuurverkenning: ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland = The cultural survey: developments and trends in the cultural life in the Netherlands*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Cultuur (2016) *Aanvullende aanvraagronde basisinfrastructuur 2017-2020*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Cultuur (2018) *Zichtbaar van waarde: sectoradvies beeldende kunst*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Cultuur (2019) *Cultuur dichtbij, dicht bij cultuur: advies cultuurbestel 2021-2024*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Zijlmans, K. en W. van Damme (eds.) (2008) *World art studies: exploring concepts and approaches*. Amsterdam: Valiz.

Noot

- ¹ Transitiedenken laat zien dat tal van verschillende factoren naast elkaar in 'nichepraktijken' van invloed zijn op de verandering van een zogenaamd 'regime'. 'Nichepraktijk' en 'regime' zijn termen uit het transitiedenken. Zie voor toelichting Grin (2020).

Josien Pieterse is mededirecteur en oprichter van Framer Framed en is oprichter en directeur van Netwerk Democratie, platform voor democratische vernieuwing. Fotografie: Dalal el Ouarachi, © Framer Framed